

УДК 069.4:599(477)

КОЛЕКТОРИ ФОНДУ ССАВЦІВ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ НАН УКРАЇНИ 1900-1930-Х РОКІВ

Наталія Черемних

*Державний природознавчий музей НАН України (Львів)
ДПМ НАН України, вул. Театральна, 18, Львів, 79008 Україна
E-mail: cheremnata@gmail.com*

Collectors of mammalogical collections of the State Museum of Natural History, NAS of Ukraine in the 1900–1930s. — Cheremnykh, N. — Ways and sources of formation of the mammalogical collection in the State Museum of Natural History, NAS of Ukraine in the first few decades after the death of the museum's founder Włodzimierz Dzieduszycki have been analysed. Information about curators who played a significant role in formation of the collection of mammals during 1900–1939 has been summarized. Biographical information about Eufrozyn Sagan, Ostap Matsilynsky, Yuri Polansky, and Jan Grochmalicki is given as well. Some of these researchers, working mostly in other areas of science (paleobotany, geology, geography, archeology), simultaneously managed to accumulate significant museum materials on mammals of Ukraine and surrounding areas. Most of the curators were among the workers and stock managers of the Natural History Museum of Shevchenko Scientific Society. In January 1940, their collections within the stocks of the Natural History Museum of Shevchenko Scientific Society were transferred to the State Museum of Natural History.

Key words: collectors, mammalogical collections, State Museum of Natural History, Ukraine.

Колектори фонду ссавців Державного природознавчого музею НАН України 1900-1930-х років. — Черемних, Н. — Проаналізовано шляхи і джерела формування теріологічної колекції Державного природознавчого музею НАН України (ДПМ) у перші кілька десятиліть після смерті засновника музею графа Володимира Дідушицького. Узагальнено відомості про колекторів, які відіграли значну роль у формуванні музейної збірки ссавців за період 1900–1939 рр., та наведено біографічну інформацію щодо наступних персон — Евфрозин Саган, Остап Мацілінський, Юрій Полянський, Ян Грохмаліцький. Деякі з цих дослідників, працюючи здебільшого в інших галузях природничих наук (палеоботаніка, геологія, географія, археологія), паралельно зуміли накопичити значний музейний матеріал по ссавцях України та прилеглих територій. Більшість серед розглянутих колекторів були працівниками і комплектували фонди Природничого музею Наукового товариства ім. Шевченка. У січні 1940 р. їхні збірки у складі колекції природничого музею НТШ потрапили до фондів ДПМ.

Ключові слова: колектори, теріологічні колекції, Державний природознавчий музей, Україна.

Вступ

Зоологічні колекції є, безумовно, важливими історичними джерелами і містять унікальну інформацію про історію музейних установ, хід наукових досліджень та біографію людей, які створювали музейні збірки. Дослідження внеску колекторів, особливо видатних природодослідників, у формування музейних фондів є необхідним для розуміння доробку авторів у розвитку науки в певний час. У цьому огляді розглянуто стан та розвиток теріологічної колекції Державного природознавчого музею (ДПМ) у період з 1900 до 1939 рр.

Мета роботи — проаналізувати джерела поповнення колекції ссавців ДПМ за період 1900–1939 рр. та узагальнити відомості про колекторів, які відіграли значну роль у розвитку теріологічної збірки. Головну увагу приділено постатям, які зробили найвагоміший внесок у комплектування Фонду ссавців ДПМ за перші чотири десятиліття ХХ ст.

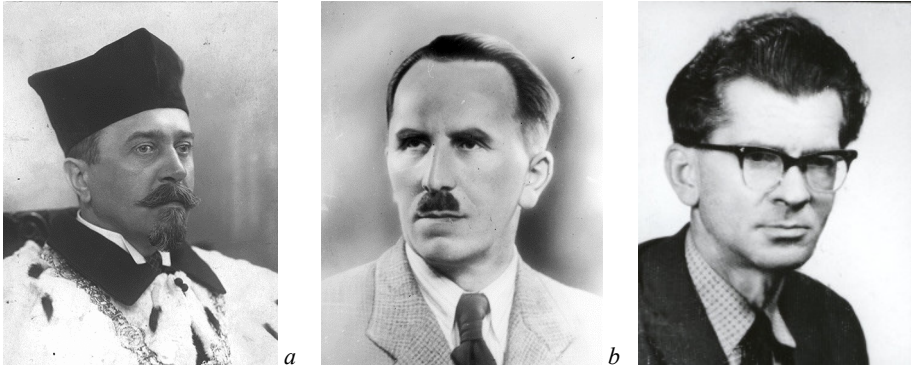

Рис. 1. Зоологи, яким присвячено цю працю:

a – Ян Грохмаліцький (1927 р.),
b – Юрій Полянський (бл. 1940 р.),
c – Евфрозин Саган (бл. 1960 р.).

Джерела: *a* — Grochmalicka-Mikołajczyk, 1998, *b* — архів Х. Полянської, *c* — Jaworska, Florjan, 2010.

Fig. 1. Zoologists to whom this paper is devoted: Jan Grochmalicki (*a*), Yuri Poliansky (*b*), Eufrozyn Sagan (*c*).

Довідка про колекцію ссавців в ДПМ

Теріологічна колекція Державного природознавчого музею, яка формувалася й інтенсивно поповнювалася наприкінці XIX ст., в перші десятиліття після смерті засновника музею графа Володимира Дідушицького (1825–1899) розвивалася доволі слабо. Найактивніше її поповнювали мисливськими трофеями (ікла та роги оленеподібних) завдяки дарам учасників Поторицьких полювань (в околицях с. Поториця), які започаткував В. Дідушицький в його володіннях біля с. Поториця Сокальського району Львівської обл.

Наступні ординати музею — Тадеуш Дідушицький та Володимир Дідушицький молодший продовжили мисливські традиції свого попередника. У масштабних Поторицьких полюваннях брали участь численні нащадки фундатора музею та представники тогочасної польської влади. Пізніше з отриманих таким чином музейних зразків була сформована колекція «Мисливські трофеї» у складі Фонду ссавців музею. Поява нових зразків у інших розділах Фонду ссавців («Тушки», «Опудала») у перші чотири десятиліття XX ст. пов'язана переважно з діяльністю Природничого музею НТШ, фонди якого у січні 1940 р. за рішенням нової радянської влади було злито з фондами музею ім. Дідушицьких (Масляник, 1964).

Нижче узагальнено відомості про колекторів, які відіграли значну роль у формуванні теріологічної колекції ДПМ: Яна Грохмаліцького (1883–1936), Остап Мацілінського (1914–1940), Евфрозина Сагана (1916–1995), Юрія Полянського (1892–1975).

Ян Грохмаліцький

Ян Грохмаліцький народився 24 березня 1883 р. в Блажовій (Польща). Після закінчення класичної гімназії в Ряшеві впродовж 1902–1906 рр. вивчав природничі науки у Львівському університеті під керівництвом двох видатних зоологів проф. Бенедикта Дибовського (1833–1930) і проф. Юзефа Нусбаума-Гіляровича (1859–1917).

У 1906–1914 рр. був асистентом на кафедрі зоології і порівняльної анатомії у проф. Ю. Нусбаума-Гіляровича, а також асистентом-волонтером проф. Б. Дибовського, який тоді вже перебував на пенсії. У 1908 р. здобув ступінь доктора філософії в галузі зоології, а в 1914 р. габілітувався з зоології та ембріології. Одночасно отримав диплом вчителя середньої школи і в 1910–1914 рр. викладав природознавство у IV Львівській гімназії.

У 1913–1919 рр. був вченим секретарем і членом правління музею ім. Дідушицьких. Як вчений секретар вдосконалив адміністрування і експозицію, редагував видання, здобуваючи велике визнання та довіру ординатів музею Тадеуша і Павла Дідушицьких. Також займався організацією польових виїздів львівських студентів, які проводили міждисциплінарні дослідження в галузі зоології, ботаніки, геології, мінералогії, географії на Поділля, Волинь, і Сокальщину. Підчас першої світової війни служив в Польському Східному Легіоні, а після його розформування у австрійському війську як бактеріолог.

Видав низку праць в галузі експериментальної зоології, водної фауни (в основному рако-подібних), а разом з Б. Дибовським публікував статті про моллюсків Байкалу і Світязя, описуючи низку нових видів та підвидів. В 1919–1936 рр. Ян Грохмаліцький був професором зоології Познанського Університету, а в 1926–1928 рр. заслуженим ректором цього навчального закладу. У 1929 р. став членом Польської Академії Знань (PAU). Помер 15 квітня 1936 р. в Познані (Brzęk, 1936, 1994; Grochmalicka-Mikołajczyk, 1998).

Теріологічні збори Грохмаліцького у фондах ДПМ представлені переважно тушками гризунів з Литви та Білорусі за період 1916–1917 та з Росії за 1934–1935 рр.

Остап Мацілінський

Остап Мацілінський народився у 1914 р. в селі Орелець Снятинського району Івано-Франківської обл. Був студентом філософського факультету Львівського університету. Під час навчання в університеті О. Мацілінський брав участь у Конгресі Союзу Українських Студентських Організацій у Польщі (СУСОП), що відбувся у Львові 20 березня 1939 р., і був заарештований польською поліцією в рамках протидії українському національному руху (Енциклопедія..., 1994; Архів..., 2016).

З 1935 р. Остап Мацілінський працював добровільним співробітником Природничого музею НТШ, організував орнітологічний відділ музею, займався інвентаризацією та опрацюванням збірки гнізд, яєць, опудал і тушок птахів. Як меценат неодноразово дарував музею придбані особисто орнітологічні зразки, чим допоміг розбудувати орнітологічну збірку. Відомо, що ним придбана невелика збірка ссавців і чимала збірка птахів західноукраїнських земель в Осмолоді, Підлютому та Перегінську Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. (Хроніка..., 1937). Саме Мацілінський залучив до співпраці у Природничому музеї НТШ здібного зоолога Ефрозина Сагана (Масляник, 1964). Теріологічні збори Мацілінського у фондах ДПМ представлені в основному тушками і чучелами комахоїдних і гризунів з Яворівського району Львівщини та Рожнятівського р-ну Івано-Франківщини 1938–1939 років.

Остап Мацілінський відомий також як активний діяч Організації українських націоналістів. 24 березня 1940 р. у Львові, коли на нараді провідних членів націоналістичного підпілля України, в якому взяли участь 8 осіб, була відновлена Крайова Екзекутива ОУН, О. Мацілінський (псевдо — «Мацько») увійшов до її складу як референт розвідки і безпеки. Поряд із відновленням структури КЕ також було сформовано Крайовий повстанський штаб ОУН, в якому О. Мацілінський став керівником відділу розвідки. З матеріалів допитів діячів ОУН відомо, що Остап Мацілінський мешкав у будинку свого брата, який втік з дружиною за кордон, по вул. Жвіркі (Żwirki, тепер Марка Каганця) і Вігури (Wigury, тепер Чечета) — на Богданівці (тепер Левандівці) (Матеріали..., 2016).

У квітні 1940 р. у Львові при спробі арешту відділом НКВД Остап Мацілінський вчинив збройний опір і загинув у перестрілці (Енциклопедія..., 1994).

Юрій Полянський

Юрій Полянський народився 6 березня 1892 р. в с. Жовтанці, тепер Кам'янка-Бузького району Львівської обл. Середню освіту здобув у гімназії м. Ярослав (Польща) у 1910 р., і того ж року продовжив навчання на філософському факультеті Віденського університету. Згодом перевівся до Львівського університету, який закінчив у 1914 р. Служив в австро-угорській армії. Був старшиною Української Галицької Армії, брав участь у листопадових боях за Львів у 1918 р. Після війни був одним із визначних діячів Української військової організації. Але незабаром відійшов від УВО й політики і присвятив себе педагогічній та науковій праці.

З 1920 р. Юрій Полянський працював учителем географії та історії у Львівській академічній гімназії. В цей час увійшов до складу Наукового товариства ім. Шевченка, як член географічної, бібліографічної, фізіографічної та науково-технічної комісії. Згодом став заступником голови президії Географічної комісії та секретарем Математично-природописно-лікарської секції НТШ. Одночасно був працівником музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка,

де займався впорядкуванням і систематизуванням фондів матеріалів, брав активну участь у розбудові Природописного відділу музею НТШ. У 1926/1927 рр., коли був остаточно організований Природописний (згодом Природничий) музей НТШ як окрема інституція, Ю. Полянський обійняв у ньому посаду кустоса (директора). У 1927 р. за значні досягнення в науковій роботі Ю. Полянського обирали дійсним членом НТШ (Хроніка..., 1930, 1935, 1937; Енциклопедія..., 1996; Томенюк, 2008 а).

Незважаючи на те, що Полянський працював у відділі мінералогії, петрографії, фіто- та зоо-палеонтології музею, він збагачував збірки відділів «Орнітологія та ссавці», «Мушлі», «Ентомологія» (Хроніка..., 1935, 1937). Теріологічні збори Полянського, які згодом у складі колекції Природничого музею НТШ увійшли до фондів ДПМ, представлені тушками і чучелами представників різних систематичних груп і зібрані у 1927–1939 рр.

З 1939 р. по 1943 р. Юрій Полянський очолював Інститут географії Львівського університету. У 1921–1923 рр. викладав в Українському таємному університеті. Починаючи з 1923 р., Ю. Полянський щорічно проводить довготривалі польові дослідження, головним чином у Тернопільському Придністров'ї, збирає багатий матеріал з геології та археології, що поповнив фонди та експозицію музею НТШ. Протягом 1923–1939 рр. він опублікував 29 наукових праць з геології, геоморфології та археології. У 1930 р. Полянському присвоєно вчений ступінь доктора філософії з географії.

В період радянської окупації Галичини з вересня 1939 р. Юрія Полянського призначили заступником завідувача Львівського обласного відділу народної освіти та директором Львівського наукового природознавчого музею АН УРСР, а в грудні цього ж року — завідувачем кафедри географії Львівського університету. Під час Другої світової війни у період окупації Львова німецькими військами Ю. Полянський з червня по вересень 1941 р. виконував обов'язки Голови Тимчасової управи Львова (що, зрештою, згодом стало головною причиною його вимушеної еміграції). Коли радянські війська підійшли до Львова, німецька влада евакуювала більшість своїх установ. Тоді виїхав зі Львова до Кракова і Юрій Полянський.

Згодом він очолив представництво Українського Центрального Комітету у Відні, а також співпрацював з Українським видавництвом і КОДУСом (Комісія Допомоги Українському Студентству). У 1945 р. переїхав до Баварії, де до 1947 р. викладав географію в Українському Вільному університеті Мюнхена. У 1947 р. виїхав до Аргентини, де в адміністрації Геологічної служби Аргентини працював його рідний брат. У 1956 р. Ю. Полянський став професором Державного університету в Буенос-Айресі, пізніше академіком АН Аргентини. Помер 1975 р. в Буенос-Айресі (Енциклопедія, 1996; Свинко, 2007; Томенюк, 2008 а, б).

Евфрозин Саган

Евфрозин Саган народився у 1916 році в м. Освенцим Малопольського воєводства (Польща). Після закінчення народної школи вступив до Коедукаційної Гімназії ім. Ксьондза Станіслава Конарського. У 1936 р. розпочав природничі студії в Познанському університеті. У 1937 році переїхав до Львова в Університет ім. Яна Казимира (сьогодні ЛНУ ім. І. Франка), де продовжив навчання на математично-природничому факультеті (Jaworska, 2010).

Як здібний зоолог, Евфрозин Саган залучений Остапом Мацилінським до співпраці з Природничим музеєм НТШ (Масляник, 1964). Імовірний період роботи у відділі зоології Природничого музею — 1937–1938 рр. Саган зробив вагомий внесок у розвиток зоологічної колекції, даруючи музею теріологічні зразки (Хроніка, 1937). У колекційних фондах ДПМ є теріологічні збори Е. Сагана саме за період його роботи в Природничому музеї НТШ. Це кілька десятків тушок і черепів різних груп ссавців (комахоїдні, рукокрилі, зайцеподібні, гризуни, хижі) з Освенцима (Польща) та зі Львова і його околиць за 1937–1938 рр.

Важливим є факт, що два рідні брати Е. Сагана в цей час працювали кураторами Трускавецького природознавчого музею ім. Емми Ярошової в Помярках: Марек Саган (з 1926 до 1945 р.) та Ярослав Саган (з 1926 по 1939 р.). На жаль, у 1945 р. Трускавецький музей був повністю знищений (Patkowski, 1931).

Восени 1939 р. Е. Саган повернувся до Освенцима, де влаштувався продавцем магазину. В 1941 р. примусово працевлаштований німцями на фабриці I. G. Farbenindustrie. У 1943 р. висланий до Відня, де як примусовий працівник працював у закладі природничих препаратів. Після закінчення війни ненадовго повернувся до Освенцима. Восени 1945 р. виїхав до своїх родичів в Отмухув, а в 1946 р. переїхав в Нижню Сілезію, де заснував фірму з виготовлення шкільного приладдя (м. Ковари). Через рік виїхав до Валбжиха, куди у 1946 р. з Трускавця переселився його старший брат Марек. М. Саган, будучи на посаді керівника місцевого музею Валбжиха, влаштував Евфрозина Сагана у музей на посаду препаратора геологічно-палеонтологічного відділу. У Валбжиху Е. Саган потоваришував з відомим палеоботаніком Францом Циммерманом і в кінці 40-х років почав формувати власну палеоботанічну колекцію. З 1950 до 1975 р. Е. Саган — керівник Музею в Валбжичі, з 1976 по 1981 р. — віце-директор цього музею. У 1958 р. з ініціативи Е. Сагана в Валбжиху створено молодіжне коло Польського товариства любителів наук про Землю, а у 1960 р. — Коло Валбжицьке цього товариства. За заслуги перед Товариством у 1972 р. Е. Саган став його Почесним Членом.

Евфрозин Саган створив музейну колекцію макрофлори карбону, яка нараховує понад 4000 зразків, а також відкрив кілька десятків унікальних скам'янілостей тварин. На його честь названо новий вид павуків *Schneidarachne saganii*, а також рослини *Boulayatheca saganii* і *Saganophycos sinus*. Е. Саган опублікував кілька цінних наукових праць, присвячених рослинам карбону. На початку 1980-х рр., вийшовши на пенсію, розпочав роботу над створенням трьохтомного каталогу палеоботанічного збору під назвою «Атлас карбонських рослин». У зв'язку з хворобою Сагана видано лише перші два томи цієї праці.

Серед різноманітних відзнак, отриманих Саганом за свою діяльність, є Медаль «10-ліття Народної Польщі», відзнака «Заслужений Діяч Культури» та золота відзнака «Заслужений для Нижньої Сілезії».

Важко хворий Е. Саган на нетривалий час, перед смертю, потрапив до дому опіки. Помер 31 березня 1995 р. Похований в Валбжиху. У 2016 р. нагороджений титулом «Заслужений для Міста Валбжиха» посмертно (Jaworska, 2010).

Обговорення

Таким чином, основними колекторами теріологічних фондів Державного природознавчого музею НАН України у період між 1900 р. та 1939 р. були науковці, які часто працюючи в інших галузях природничих наук, паралельно зуміли накопичити значний музейний матеріал по ссавцях України та прилеглих територій. Більшість з них комплектували фонди не музею ім. Дідушицьких, а природничого музею НТШ.

Поряд з вище перерахованими особистостями серед колекторів Фонду ссавців ДПМ є ще ряд видатних наукових і громадських діячів таких, як: **Микола Сасвич** (1885–1944) — доктор філософії, права і лісівництва, лісівник-практик, приват-доцент Української господарської академії в Подєбрадах, меценат Природничого музею НТШ, засновник Лісового музею та Музею Природи в Осмолоді, комісар освіти ЗУНР у Косові і в Кам'янці-Подільському, поручник УСС, сотник УГА, бойовий референт УВО (Енциклопедія..., 1998); **Роман Кунтце** (1902–1944) — доктор філософії в галузі зоології, ентомолог, працівник музею ім. Дідушицьких у 1921–1925 рр. викладач Університету Яна Казимира (ЛНУ ім. І. Франка) (Brzek, 1994); **Бенедикт Дибовський** (1833–1930) — видатний біолог, географ, лікар та літературознавець, завідувач кафедри зоології на філософському факультеті ЛНУ ім. Франка, засновник Зоологічного музею ЛНУ, член-кореспондент АН СРСР, почесний доктор Варшавського університету та почесний професором Вільнюського університету (Brzek, 1957).

Їхній внесок у розвиток досліджень і музейної справи є значимим, проте кількість зразків цих колекторів у теріологічній збірці ДПМ є незначною.

Подяки

Автор дякує Хр. Полянській за надані в користування фото Ю. Полянського та І. Загороднюку за допомогу в підготовці статті.

Література • References

- Архів УСБ України у Львівській обл.* [2012]. Спр. П-33843, Том 2. Арк. 229–230.
[Archives of the Lviv Regional Office of Security Service of Ukraine. File P-33843, Vol. 2. Sheets 229–230. (in Ukr.)]
- Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Том 4. Львів, 1994. С. 1200–1600.
[*The Encyclopedia of Ukraine: The dictionary part* / Ed. by V. Kubiyovych; Shevchenko Scientific Society in Lviv. Lviv, 1994. Vol. 4. P. 1200–1600. (in Ukr.)]
- Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Львів, 1996. Том 6. С. 2000–2400.
[*The Encyclopedia of Ukraine: The dictionary part* / Ed. by V. Kubiyovych; Shevchenko Scientific Society in Lviv. Lviv, 1996. Vol. 6. P. 2000–2400. (in Ukr.)]
- Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Львів, 1998. Том 7. С. 2400–2800.
[*The Encyclopedia of Ukraine: The dictionary part* / Ed. by V. Kubiyovych; Shevchenko Scientific Society in Lviv. Lviv, 1998. Vol. 7. P. 2400–2800. (in Ukr.)]
- Масляник, О.* Природознавчий музей НТШ як автономний інститут / Вісник Організації оборони чотирьох свобод України. 1964. Том 18, Ч. 1 (181). С. 21–23.
[*Maslianyk, O.* The Natural History Museum of Shevchenko Scientific Society as an autonomous institute / Bulletin of the Organization of the defense of four freedoms of Ukraine. 1964. Vol. 18, Part 1 (181). P. 21–23. (in Ukr.)]
- Матеріали* процесу 11-и. Справа КГБ 30341. Архів СБУ. 2016 [рік отримання інформації]. ЛО П-33843.
[Materials of the Process of 11. File KGB 30341. Archive of the Security Service of Ukraine. LO P-33843. (in Ukr.)]
- Свинко, Й.* Геолого-географічні дослідження Юрія Полянського в Аргентині (до 115-річчя від дня народження та 60-річчя еміграції вченого в Аргентину) // Історія географії та історична географія. Наукові записки. 2007. № 2. С. 3–7.
[*Svynko, Y.* Geological and geographical research by Yuri Poliansky in Argentina (to the 115th Anniversary of the birth and the 60th anniversary of his emigration to Argentina) // History of Geography and Historical Geography. Proceedings. 2007. No. 2. S. 3–7. (in Ukr.)]
- Томенюк, О.* Палеогеографічні та археологічні дослідження Юрія Полянського // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2008 а. Вип. 12. С. 438–443.
[*Tomenjuk, O.* Yuri Poljans'kyj's paleogeographical and archaeological research // Materials and Research on Archeology of Carpathian and Volyn. 2008 a. Vol. 12. P. 438–443. (in Ukr.)]
- Томенюк, О.* Історіографічні аспекти наукової діяльності Юрія Полянського / Археол. досл. Львів. ун-ту 2008 б. Вип. 11. С. 238–249.
[*Tomeniuk, O.* Historiographic aspects of scientific activity of Yuri Poljansky / Lviv univ. archaeol. stud. 2008. Is. 11. P. 238–249. (in Ukr.)]
- Хроніка* Наукового товариства імені Шевченка у Львові. За час від 1/7.1914–1/7.1918 р. Львів: 3 друк. Наук. тов-ва ім. Шевченка, 1918. 164 с.
[*Chronicle* of Shevchenko Scientific Society in Lviv. During the period 1.07.1914 to 1.07.1918. Lviv: From the printing of Shevchenko Scientific Society, 1918. 164 p. (in Ukr.)]
- Хроніка* Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926–1930. Львів, 1930. Ч. 69–70. 136 с.
[*Chronicle* of Shevchenko Scientific Society in Lviv during 1926–1930. Lviv, 1930. Pt. 69–70. 136 p. (in Ukr.)]
- Хроніка* Наукового товариства імені Шевченка у Львові за час від 1.X.1932 — 31.XII.1934. Львів, 1935. Ч. 72. 98 с.
[*Chronicle* of Shevchenko Scientific Society in Lviv during the period 1.X.1932 to 31.XII.1934. Lviv, 1935. P. 72. 164 p. (in Ukr.)]
- Хроніка* Наукового товариства імені Шевченка у Львові за час від 1.I.1935 — 25.XII.1937. Львів, 1937. Ч. 73. 126 с.
[*Chronicle* of Shevchenko Scientific Society in Lviv during the period 1.I.1935 to 25.XII.1937. Lviv, 1937. Pt. 73. 126 p. (in Ukr.)]
- Brzęk, G.* Prof. Dr Jan Grochmalicki, wspomnienie pośmiertne // Czasopismo Przyrodnicze. Łódź: Wydawnictwo Towarzystwa Przyrodniczego im. Si. Staszica 1936. Rocznik 10, Zt. 3–4. S. 4–8.
- Brzęk, G.* Benedykt Dybowski-badacz Bajkału i Kamczatki (w 25 rocznicę śmierci) // Prz. Zool. 1957. Zt. 2. S. 101–118.
- Brzęk, G.* Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca Wydawnictwo Lubelskie Nowe, Lublin 1994. 199 s.
- Grochmalicka-Mikolajczyk, J.* Moje wspomnienie o ojcu, prof. dr. Janie Gabrielu Grochmalickim // Kronika Miasta Poznania. Inteligencja poznańska, historia i wspomnienia. 1998. R. 66, Nr. 2. S. 242–257.
- Jaworska, I., Florjan, S.* Eufrozyn Włodzimierz Sagan / Leksykon Botaników Polskich Dictionary of Polish Botanists // Wiadomości Botaniczne. 2010. Tom 54 (3/4). S. 70–73.
- Patkowski, A.* Truskawiec i museum im. Emmy Jaroszewej w Pomiarkach Ziemia, 1931. R. 16, Nr 13/14. S. 240–244.